

Paul Janssen
Kees Both
Josine van den Bogaard

De boom in!

Ongeveer 100 jarige *Taxus baccata dovastoniana*, monumentale klimstruik in het stadspark van Maastricht.

In het stadspark van Maastricht, vlakbij het oude centrum van de stad, staat een monumentale *Taxus*. De leeftijd van de boom wordt geschat op ongeveer honderd jaar. Het is een bijzondere cultivar – *Taxus baccata dovastoniana* - met veel horizontale takken.

Kinderen kunnen er daardoor gemakkelijk in klimmen, op de takken zitten, hoger klimmen, aan de takken hangen. Dat doen ze dan ook veel en vaak. De boom is bij generaties Maastrichtenaars bekend als de fijnste klimboom uit hun jeugd.

In dit artikel wordt geen pleidooi gehouden voor de *Taxus* als favoriete klimboom. Daarvoor zitten er nogal wat nadelen aan deze soort: hij groeit zeer langzaam en hij is giftig. Als er ooit een ernstig ongeluk was gebeurd door het eten van iets van deze boom, zou het klimmen erin allang onmogelijk gemaakt zijn. Het plezier dat kinderen aan deze boom beleven weegt blijkbaar op tegen het risico.

Waar vind je nog een boom in de openbare ruimte waar kinderen gemakkelijk in kunnen klimmen? Het in bomen klimmen wordt kinderen veeleer onmogelijk gemaakt, terwijl het juist zou moeten worden bevorderd. We gaan in op de criteria waaraan klimbomen moeten voldoen, welke soorten in het bijzonder geschikt zijn, hoe je de bomen op een gepaste wijze kunt snoeien en onder welke overige voorwaarden je kinderen kunt stimuleren om in bomen te klimmen.

De *Taxus baccata dovastoniana* van binnen: kinderen ervaren deze plek al klimmend als oerwoud!

KINDEREN EN BOMEN

Natuur is voor kinderen niet iets waar je naar kijkt, maar iets dat je uitnodigt om iets mee te doen en ook om bij te verwijlen en ervan te genieten (Both, 2005a; Louv, 2007). Dat geldt zeker ook voor bomen, in de stad en daarbuiten. We hebben het hier over levende bomen, niet over liggende stukken boomstam of afgezaagde grote zijtakken, die overigens ook grote speelwaarde hebben. We richten ons ook vooral op de situatie in steden.

Met bomen kun je heel veel doen: ze leveren veel materiaal om mee te spelen, je kunt je er soms achter verstoppen, als er een paar bij elkaar staan kun je boompje verwisselen spelen, je kunt er in klimmen en nog veel meer (zie Van Dijk, 2007; Dank/Schofield, 2008). Als ergens een 'klimbare' boom staat, kun je er zeker van zijn dat er binnen de kortste tijd kinderen in klimmen. Volwassenen verbieden dat meestal, met als argumenten 'onveiligheid' en 'het is niet goed voor de boom'. Of dat laatste klopt, hangt af van de boomsoort.

Kleuters zien bomen meestal als niet levend. Mede door intensieve observaties van een boom kan dit idee bij kleuters veranderen (Both 2006). Kinderen van zes tot elf jaar zien bomen meestal als levende wezens, die kunnen voelen, pijn hebben als je er een spijker in slaat etc. (Gebhard, e.a., 2003). Kinderen ouder dan elf jaar ontwikkelen meestal een pluriforme kijk op bomen – als levend wezen, als nuttig ding en als achtergrond. In verband met het klimmen, maar zeker bij het beheer, is het goed met deze ontwikkeling rekening te houden. Snoeien van bomen zal goed aan kinderen moeten worden uitgelegd.

Wat is het belang van het in bomen klimmen voor de ontwikkeling van kinderen? We geven enkele argumenten:

1. Psychologen wijzen op het belang van spelen in de natuur in het algemeen – de bijdragen aan het fysieke en mentale welzijn van de kinderen (uitvoeriger hierover: Janssen/Both, 2008; Both 2005a; Louv 2007);
2. Meer specifiek voor het klimmen in bomen

geldt dat je er belangrijke vaardigheden ('life skills') mee verwerft, zoals durf en doorzettingsvermogen, maar ook voorzichtigheid, inschatten wat je wel of beter niet kunt doen, het omgaan met het onverwachte, testen van takken om je aan vast te houden of je voeten op te zetten. Je leert dat dalen veel moeilijker is dan stijgen, omdat je minder zicht hebt op wat onder je is en dat je dus voorzichtig moet zijn. In bomen klimmen betekent problemen tackelen;

3. Je leert aandachtig en veelzijdig bewegen. In tegenstelling tot een conventioneel klimrek dat juist gemaakt is op zekerheid/ voorspelbaarheid, zijn er bij een boom geen standaard-afstanden en materialen, waardoor je leert 'op scherp' te staan. (Both, 2005b en de daar genoemde literatuur);
4. Het volhouden en de fysieke kick van 'ik heb het gehaald' is een belangrijke persoonlijke ervaring;
5. Je leert een boom op een intieme wijze kennen, je wordt je bewust van alle aspecten en onderdelen van de boom: stam, takken, bladeren, de textuur van de schors, etc;
6. Daar hoog boven de grond, tussen de bladeren, kun je genieten van het uitzicht, geuren en geluiden, even onthecht zijn van de zorgen van alledag, fantaseren en dromen. Je kunt het gebeuren beneden met afstand bezien;
7. Ook de sociale ontwikkeling is in het spel: op elkaar letten en aanwijzingen geven, bijvoorbeeld voor het afdalen, waarschuwen. Ook leren dat je je niet moet laten opjatten door waaghalzen, maar je eigen afwegingen moet maken;
8. Kinderen kunnen een band ontwikkelen met een bepaalde boom en de dramatische seizoensveranderingen beleven.

KLIMBOMEN VOOR KINDEREN

Klimmen moet je leren. Kinderen leren dit klimmen vaak van elkaar of onder de hoede van hun ouders en begeleiders. Klimbomen moeten dus op plekken staan, waar zich vaak kinderen verzamelen en waar ouders ook graag komen zoals het stadspark van Maastricht. Vervolgens is het van belang dat er veel mogelijkheden zijn voor kinderen om laag bij de grond te oefenen. Dus een struikvorm of

In Groen, januari 2008, schreven Paul Janssen en Kees Both een inleidend artikel over speelnatuur : wat daaronder verstaan wordt, waarom het goed is voor een gezonde ontwikkeling van kinderen, hoe je het kunt ontwikkelen en beheren. In dit nummer een concretisering van het algemene verhaal : aandacht voor

Oudere Haagbeuk: van jongs af gewend aan klimmende kinderen en hierdoor opgegroeid tot beeldbepalende karakterboom, nog steeds mede in gebruik als klimboom.

een half-hoogstam-vorm (term uit de fruitteelt), in ieder geval bomen met een lage takaaanzet. Bomen die uit zaad in een open gebied opgroeien krijgen deze vorm van nature.

Boomkwekers spreken van een veervorm en die is bijvoorbeeld bij de Haagbeuk goed leverbaar. Haagbeuken leveren ook goede, stevige klimbomen. Dit betekent niet dat andere boomsoorten niet voldoen, maar geschikt plantgoed van enige grootte is op dit moment lastig te vinden.

Klimbomen kunnen op 'verborgen' plekken staan, bij toeval ontdekt door een kind. Ze kunnen ook heel openbaar op bijvoorbeeld een schoolplein staan.

Een park en zonnige randen van bosplantsoen, of wel meer open gebieden, zijn goede plekken om klimbomen aan te planten. Kinderen spelen graag in die bosjes. Gemeenten kunnen van deze bosjes speelzones maken. En dus in het beheer en onderhoud uitdrukkelijk rekening houden met de wensen van kinderen. Vele van die bosjes zijn aangeplant met inheemse soorten en al wat ouder, waardoor ze ook voor de natuur (vogels, insecten e.d.) wat te bieden hebben.

Wanneer gemeenten delen van zulke bosjes als voorbeeld inrichten kan men uitvoerders laten zien wat men wil en het publiek voorlichten. Dit laatste is niet onbelangrijk, want er zijn tegenwoordig heel

wat mensen die juist transparante begroeiingen op prijs stellen en helemaal niet stilstaan bij wat kinderen belangrijk vinden. Natuurlijk zijn ook allerlei uitheemse bomen die in parken worden gebruikt, geschikt. Maar die zijn over het algemeen al door de kwekers opgesnoeid, zodat het lastig wordt hier nog een aardige klimboom van te maken

In een bosje zal men eerst flinke open plekken moeten maken, door middel van pleksgewijze, onregelmatige dunning. Daarna kan men het hergroeiende hout vormen, met name door knotten en koppen: de kroon eruit zagen om meer lage taken te krijgen. Dus een vorm van ruimtelijk gevarieerd hakhoutbeheer, waarbij steeds elk jaar iets gedaan wordt, het ene jaar hier en het andere jaar daar, maar wel in grote lijn hetzelfde. Dit heeft als regel een gunstig effect op het geheel van zo'n bosje: ondergroei, insectenpopulatie, broedvogels, etc.

Het snoeien van beplantingen wordt steeds meer een industriële activiteit. Om te zorgen dat er meer klimbomen komen, moeten opleidingen op de mogelijkheden wijzen. Een gemeente die er werk van wil maken kan voorbeeldplekken inrichten en beheren, waar men uitvoerders mee naar toe neemt voor scholing.

INHEEMSE STRUIKEN EN BOMEN DIE GESCHIKT ZIJN ALS KLIMBOOM

Welke struiken en bomen lenen zich om in te klimmen? Bijgaande lijst is niet uitputtend, maar geeft

Hier ontstaat onder druk van dagelijks klimmende kinderen een karakterboom in een bosplantsoen.

Spaanse aak	Acer campestre	Vrucht als 'neusklemmetje' Zeer taai hout Kan goed tegen intensief klimmen en ook tegen een zekere schaduw
Hazelaar	Corylus avellana	Zeker wat oudere exemplaren kunnen heel geschikt zijn, ook voor schommelen en wippen en om op te hangen. Dmv 'hedge laying' ook horizontaal te vormen
Haagbeuk	Carpinus betulus	Propellervruchten, ook geschikt om een pijl en boog van te maken. Vooral exemplaren in een doorgesloten haag kunnen uitgroeien tot indrukwekkende klimbomen Dmv 'hedge laying' ook horizontaal te vormen
Weichselboom	Prunus mahaleb	Kan onder druk van klimmende kinderen opgroeien tot een beeldbepalende boom in de stad (zie foto)
Vogelkers	Prunus padus	Zie hierboven
Wilgen	Salix spec.	Diverse soorten zijn geschikt. De struikvormers voor kleinere kinderen en de boomvormers, omdat ze makkelijk te knotten zijn en een groot regeneratievermogen hebben
Zomereik	Quercus robur	Kan uitgroeien tot het oertype van een klimboom, mede door het grote regeneratievermogen. Veel prachtige kromme takken en ook afleggers zijn mogelijk
Iep	Ulmus	Vanwege zijn geschiktheid als hakhout en vanwege de taaiheid van het hout
Es	Fraxinus excelsior	Vanwege zijn geschiktheid als hakhout en de taaiheid van het hout
Mispel	Mespilus germanica	Vormt van nature al een mooie vruchtboomvorm
Grove Den	Pinus sylvestris	Als vrijstaande boom (vliegden) natuurlijk het prototype van de klimboom.

een idee. Onderstaande soorten worden vaak in bosplantsoen gebruikt. Ze kunnen als hakhout of wel als fruitboom intensief worden gesnoeid, hebben een groot regeneratievermogen en in het algemeen taai, voldoende geschikt hout. Bovendien heeft een aantal soorten nog andere speelwaarden.

BEHEER VAN KLIMBOMEN

Heeft men een klimboom met lage takken, die in een rand van een bosplantsoen staat, dan is het vervolgens van belang dat zo'n boom voldoende licht houdt. Dit kan men bereiken door in een volgende beheerronde dergelijke karakterbomen vrij te stellen. Dit levert een gevarieerde bosrand op, die voor de burger aantrekkelijk en voor het insectenleven onontbeerlijk is! Dit is ook de tijd dat men visueel controleert of de situatie nog voldoende veilig is. Als een boom te ver de lucht ingroeit kan men, doordat hij in een plantsoen staat met meer geschikte bomen, vervangen worden door een andere. Dan moet het klimmen naar te grote hoogte

onmogelijk worden gemaakt door wat takken uit de boom weg te zagen of wordt hij opgekroond als overstaander. In het uiterste geval wordt de hele boom weggezaagd.

Klimbomen in een open park kan men het beste zo plannen en snoeien dat er een soort halfhoogstam-fruitvorm of grote struikvorm ontstaat. Ook hierbij is periodieke veiligheidscontrole nodig, vergelijkbaar met de controle van bomen langs de openbare weg.

AANSPRAKELIJKHEID EN VEILIGHEID

Voor veilig beheer van klimbomen moet men voldoen aan de algemene zorgplicht op grond van het algemene schaderecht (de zogenoemde onrechtmatige daad; artikel 6:162 e.v. Burgerlijk Wetboek). Deze regel uit het privaatrecht regelt de aansprakelijkheid tussen private partijen. Het kan gezien worden als 'het gezonde verstand' van een zorgzaam beheerder. De beheerder moet zorgen dat, 'bij redelijkerwijs te voorzien' speels gebruik van een klimboom, de klimmer geen onaanvaard-

Prunus mahaleb op een schoolterrein, van jongs af gewend aan klimmende kinderen, nu een beeldbepalende boom in de stad.

baar letsel of schade oploopt door gebreken van de boom. Wat 'redelijkerwijs te voorzien' is, hangt samen met: de kwaliteiten van de boom, met de standplaats, valondergrond, met het gedrag van de boomklimmer, met het gedrag van een eventuele (activiteiten)begeleider en met de communicatie van de eigenaar of beheerder aan het publiek. Het is verstandig de controles op veiligheid en het boomonderhoud systematisch vast te leggen. Hoewel een boom geen speeltoestel is, zal men bij een calamiteit moeten kunnen vertellen wat men aan onderhoud en controle gedaan heeft.

Voor klimbomen op speelplekken als natuur-speeltuinen, schoolpleinen en intensief gebruikte speelzones geldt dezelfde aansprakelijkheid. Op zulke plekken hebben klimbomen nadrukkelijker een speelkarakter. Het blijven echter 'natuurlijke elementen'. Daarmee vallen ze buiten het Warenbesluit Attractie- en Speeltoestellen (WAS) (met dit publiekrechtelijk (Warenwet)besluit bewaakt de overheid onze veiligheid door eisen te stellen aan met name speeltoestellen). De op handen zijnde aanvulling op de Reikwijdte Notitie (2007) bij het WAS maakt dit helder. Als de boom echt is bewerkt, bijvoorbeeld de bast eraf gehaald, de top eruit en takken op 1 meter afgezaagd, geldt het als klimtoestel. Over zulke speel'bomen' gaat dit artikel niet.

Op echte speelplekken moet de beheerder zijn zorgplicht passend vervullen. Dat betekent regelmatige controle, met aandacht voor de ondergrond, voor de kwaliteit van de boom en voor de klimhoogten. De kwaliteit van de boom wordt mede beoordeeld door 'visual tree assessment' (VTA), gericht op conditie, stabiliteit en breukgevoeligheid. Voor de hoogte kan men als houvast nemen dat een val binnen 1 á 2 meter gebroken kan worden door obstakels, bijvoorbeeld andere takken. In de praktijk blijken rechters ook waarde te hechten aan de communicatie op speellocaties. Het gaat dan bijvoorbeeld om een gedragsaanwijzing bij de ingang, op de website, op een bord of mondeling bij de boom zelf ('bedoeld voor kinderen tot 14 jaar').

Een gemeente kan besluiten dat al haar bomen in principe klimbomen zijn; dat geen apart speelbeheer op bomen wordt toegepast. Zij moet dan zorgen dat zij haar zorgplicht op orde heeft, dus zorgen dat er geen achterstallig onderhoud is, bijvoorbeeld dat er geen dood hout in de bomen zit en de ondergrond in orde is.

YBO BURUMA: WIE GEEN ANGST KENT, KAN NIET MOEDIG ZIJN

'Moed vereist een zekere driestheid, dat je je aarzeling en angst overwint en iets doet. Ik verbeeld me dat onze huidige samenleving het gevoel voor de noodzaak van enige driestheid aan het kwijtraken is. Die kunnen we weer terugkrijgen door het goede voorbeeld te geven. En door onze kinderen niet permanent te behoeden voor eventueel gevaar. Een kind moet in een boom klimmen, ook al zal hij er zeker een keer uitvallen. Wij remmen hun zucht naar avontuur.'

Interviewer: *Omdat we altijd beren op de weg zien?*

'Er zijn in Nederland geen beren meer. Dat moeten we beseffen, en daarom dienen we onze angst sterker in te dammen. Kinderen hebben ook een duwtje nodig. Ik heb zelf een zoon van twaalf van wie ik ook niet wil dat hij een watje wordt en van wie ik zie dat hij af en toe een duwtje nodig heeft.' (...) 'Moed heeft niets te maken met doldriestheid. Een moedig mens weet zich te ontworstelen aan zijn angst voor wat op hem afkomt en volhardt in wat hij belangrijk vindt (...) Moed vereist (onder andere) zelfbewustzijn (...) Zelfbewustzijn betekent dat je onmogelijk moedig kunt zijn als je niet beseft dat er echt iets op het spel staat – mensen die geen angst of schaamte kennen, kunnen niet moedig zijn.'

Uit: Wie geen angst kent kan niet moedig zijn. Interview met hoogleraar strafrecht Ybo Buruma, door Peter Henk Steenhuis. *Trouw/ de Verdieping*, 3 mei 2008

AANBEVELINGEN

1. In groenopleidingen en bijscholing moet beheer van 'karakterbomen', zoals klimbomen, als vorm van praktisch vakmanschap aan de orde komen;
2. Er is behoefte aan in eenvoudige taal gestelde snoei- en beheerinstructies voor klimbomen;
3. De vakwereld moet zich een visie vormen, en deze uitdragen, wat zorgvuldig beheer van klimbomen is. De mening van de vakwereld is namelijk maatgevend voor wat als goed boomonderhoud wordt opgevat. Deze visie op goed beheer geeft daarmee houvast in de aansprakelijkheidsdiscussie en kan betekenis krijgen in de jurisprudentie. Beheerders en pedagogen kunnen op die manier de rechtsspraak beïnvloeden. Ook kan het beheerders die uit vrees voor claims terughoudend zijn, over de streep trekken;
4. In de discussie over aansprakelijkheid en veiligheid moeten de risico's van boomklimmen worden afgewogen tegen de speelwaarde ervan. Speelwaarde is niet slechts een recreatieve waarde (zoals het WAS het aanduidt), maar een leer- en ervaringswaarde die onmisbaar is voor een gezonde ontwikkeling van een kind;
5. Organiseer een zoektocht in het eigen stedelijk plantsoen: in bosjes uit de jaren 70 zijn vaak al prachtige oudere klimbomen te vinden. Vrijstellen! Eventueel hoogte beperken en de laagste takken 'heilig' verklaren. Status van karakterboom of markante boom geven.

Kliminstructie 'Het Bewaarde Land'

Tijdens de eerste ochtend dat naar buiten wordt getrokken, krijgen de kinderen kliminstructie. De instructies worden hieronder weergegeven in volgorde van belangrijkheid.

Voorafgaand aan de instructie eerst nog even wat **uitgangspunten voor de begeleiders** - Bewaarde Land-veiligheidsregels bij het klimmen:

- De kinderen mogen pas bomen gaan klimmen wanneer ze kliminstructie hebben gekregen.
- Alleen onder toezicht van de begeleiders mag er hoog in bomen worden geklimmen.
- Als een kind erg hoog in een boom zit, vraag eerst hoe het met hem/haar is, check of hij/zij zich op haar/zijn gemak voelt, en sommeer hem/haar daarna naar beneden te komen!
- Mocht een kind niet meer uit de boom durven komen, klim er dan zelf in.
Ben je zelf niet zo lenig, vraag dan een andere wachter (desnoods via mobiel contact).

KLIMINSTRUCTIES VOOR KINDEREN.

1. Vraag aan je boom of je erin mag klimmen (beschouw hem als je vriend);
2. Beloof voorzichtig te zijn;
3. Houd je altijd op drie punten vast:
2 handen, 1 voet; of 2 voeten, 1 hand;
4. Steun bij voorkeur op 3 verschillende takken;
5. Vermijd dode takken. Een dode tak heeft vaak geen schors, en geen bladeren; vaak zitten er schimmels of paddestoelen op;
6. Als het een dode tak is, voel dan of hij je kan houden. Sta er altijd heel dicht bij de stam op, daar is ie nog het stevigst;
7. Ga nooit hoger dan je durft. Het is geen wedstrijdje en je moet ook nog terug! Naar boven is makkelijker dan naar beneden! Kijk regelmatig naar beneden om te zien hoe hoog je zit en hoe je je daarbij voelt;
8. Word je toch ineens bang, ga dan rustig zitten en haal diep adem met je buik. Daar word je rustig van. Als je niet weet hoe je naar beneden moet komen, roep om hulp;
9. Klim met je gezicht/buik naar de stam toe. Ook bij eruit klimmen!;
10. Als het geregend heeft, is de schors en het mos erg glad; NIET KLIMMEN;
11. Je mag bij elkaar op bezoek gaan of samen in een boom klimmen;
12. Let dan er wel op dat je niet op iemands vingers gaat staan!;
13. Soms bepaalt de wachter tot welke tak je mag klimmen. Houd je daaraan!

GEBRUIKTE LITERATUUR

Both, K. (2005a), Aarde-kinderen. *De Wereld van het Jonge Kind*, jrg. 33 (4), 118-121*

Both, K. (2005b), Kinderen in beweging. *De Wereld van het Jonge Kind*, jrg. 33 (4), 118-121*

Both, K. (2006), Adopteer een boom. *De Wereld van het Jonge Kind*, jrg. 34 (1), 2-5*

Dank, F./ J. Schofield (2008), *Ga buiten spelen*. Haarlem: Becht/ Gottmer

Dijk, C. van (2007), *Speelbomen*. Utrecht: Bomenstichting

Gebhard, U./ P. Nevers/ E. Billmann-Macheda (2003), Moralizing trees: Anthropomorphism and identity in children's relationships to nature. In: Clayton, S./ S. Opatow (eds)(2003), *Identity and the Natural Environment. The Psychological Significance of Nature*. Cambridge, MA: MIT Press, 91-111

Janssen, P./ K. Both (2008), Wilde mogelijkheden. Het beheer van speelnatuur. *Groen*, jrg. 64 (1) 6 - 10

Heald, C. (2008), What can we learn from climbing trees?. London: *BBC News Magazine*, www.news.bbc.co.uk/1/hi/magazine/7358717.stm Updated 22 april, 2008

Louv, R. (2007), *Het laatste kind in het bos. Hoe wij onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*. Utrecht: Jan van Arkel

Moore, R.C. (2002), *Plants for play*. Berkeley: MIG Communications

Het Bewaarde Land, Creatieve natuurbeleving met kinderen (2005), *Handleiding wachters, versie 2005*. Baarn: Stichting Natuurbeleving. Zie over Het Bewaarde Land: <http://www.natuurbeleving.org>

Waal, M.v.d. (2007), Bomen klimmen en knuffelen: Gerrit Jan de Bruyn over natuurbeleving van kinderen. *Nieuwe Wildernis*, jrg. 12 (41), 13-18

OVER DE AUTEURS

Paul Janssen is medewerker van het Centrum voor Natuur- en Milieueducatie Maastricht en Regio

Kees Both is onderwijs- en natuurpedagoog, verbonden met het Netwerk Springzaad van Stichting Oase

Josine van den Bogaard is senior beleidsadviseur Gezond bouwen en wonen van de GGD Rotterdam-Rijnmond

Adviezen werden verkregen van *Rob Wind*, Voedsel en Waren Autoriteit en *mr Bas Visser*, boomjurist